

**AN EVALUATION ON THE GEOGRAPHY
OF POEM CALLED “TURKESTAN BAZAAR” BY
UZBEK POET ERKİN VÂHİDOV**

**Özbek Şair Erkin Vâhidov’un “Türkistan Pazarı” Adlı Şiirinin
Coğrafyası Üzerine Bir Değerlendirme**

Selçuk PEKER¹

Abstract

Turkestan is the name of gigantic-sized area which has been the homeland to Turkish nation from the earliest times to the day. At the present time, one of the states established in this area which is called as Central Asia because of some political causes is Uzbekistan. Today, Uzbekistan is neighbored with Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Afghanistan and Iran. Culture and literature in Uzbekistan which has been obliged to live as member of Soviet Union for many years, exposed the various pressures during certain periods. Erkin Vâhidov, one of the important names of modern Uzbek literature, is a productive poet with a lot of works. As in many societies, bazaar places in Uzbekistan are the leading spaces which maintain cultural life. In Vahidov’s poem called as Turkestan Bazaar, it is imagined a great bazaar which is open to whole world and selected America for bazaar place. Hosts of imagined bazaar are Turkmens, Tajiks, Kyrgyz and Kazakhs with Uzbeks. The aim of this study is to evaluate Turkestan area in his world of thought by looking at political developments in period that the poet lived and concepts he used in his poem.

Keywords: Uzbekistan, Erkin Vâhidov, America, Turkestan Bazaar.

Özet

Türkistan, en eski çağlardan günümüze kadar Türk milletine vatan olmuş devasa büyüklükteki coğrafyanın adıdır. Bir takım siyasi sebepler yüzünden günümüzde Orta Asya olarak anılan bu coğrafyada kurulu devletlerden birisi de Özbekistan’dır. Özbekistan’ın bugünkü komşuları Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve İran’dır. Uzun yıllar Sovyetler Birliği’nin bir üyesi olarak yaşamak zorunda kalan Özbekistan’da kültür ve edebiyat, belli dönemlerde muhtelif baskılar altına alınmıştır. Modern Özbek edebiyatının önemli isimlerinden olan Erkin Vâhidov, çok sayıda eseri olan velut bir şairdir. Pek çok toplumda olduğu Özbekistan’da da pazar yerleri, kültürel hayatı besleyen canlı mekânların başında gelmektedir. Vâhidov’un Türkistan Pazarı adlı şiirinde, bütün dünyaya açık büyük bir pazar hayal edilmekte ve bu pazara yer olarak Amerika seçilmektedir. Hayali pazarın ev sahipleri de Özbeklerle birlikte Türkmenler, Tacikler, Kırgızlar, Kazaklardır. Bu çalışmanın amacı, pazar konulu şiirden, şairin yaşadığı dönemdeki siyasi gelişmelerden ve şiirinde kullandığı kavramlardan hareketle düşünce dünyasındaki Türkistan coğrafyası hakkında değerlendirmeler yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan, Erkin Vâhidov, Amerika, Türkistan Pazarı.

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi, Konya / Türkiye, speker@konya.edu.tr

Giriş

Erkin Vâhidov'un pazar konulu bir şiiri üzerine kurulmuş bu çalışmanın amacı kültürün önemli bir ögesi olan pazarların toplum hayatındaki yeri ve önemini tespit etmek, şairin yaşadığı dönemdeki siyasi gelişmelerden ve şiirinde kullandığı kavramlardan hareketle düşünce dünyasındaki Türkistan coğrafyası hakkında değerlendirmeler yapmak, pazar yeri sembolizmi üzerinden anlatılanların arka planını ortaya çıkarabilmektir. Çalışmada var olan bir durum aydınlatıldığı, değerlendirmeler yapıldığı, olaylar arasındaki ilişkiler ortaya çıkarıldığı için betimsel model seçilmiştir. Nitel araştırma kullanılarak hazırlanan çalışmada tek bir şiir incelenip değerlendirildiği için nitel yöntemler içerisinden örnek durum incelemesi gerçekleştirilmiştir. Örnek durum incelemesinin en önemli yanı araştırmacıya çok özel bir konu ya da durum üzerinde yoğunlaşma fırsatı vermesidir.

Düşünceleri açıktan veya örtülü olarak ifade etmenin en güzel araçlarından biri şiirlerdir. Şair, yaşadığı dönemin ve şartların özelliğini de göz önüne alarak muhtelif sebeplerle düşüncelerini şiirinin içine çeşitli kalıplarda yerleştirebilir. Bu sebeple şiiri anlamak; sıradan bir okuma ile değil, oluşturulduğu dönemi ve oluşturan kişiyi de anlamaktan, şiirin bağlamını göz önüne almaktan geçer. Bazı şiirler yapısal olarak şairin düşünce dünyasını anlatacak şekilde kurgulanır. Bize göre *Türkistan Pazarı* adlı manzume de bu şekilde kaleme alınmış şiirlerdendir.

Modern Özbek Edebiyatı'nın önde gelen isimlerinden olan Erkin Vâhidov, şiir dünyasına kurduğu pazar ile gerçek dünyadan beklentilerini, hayallerini sembolik bir dil ile anlatmıştır. Şiirde Türk topluluklarının kültürlerini besleyen önemli mekânlardan biri olan pazara şair tarafından çeşitli kültürel özellikler yüklenmekte ve bu özellikler üzerinden semboller konuşulmaktadır.

Şiir 1989 yılında yazılmış ve yazıldığı yıl itibarıyla şairin Amerika'da yaşayan arkadaşı Ergeş Uçkun'a ithaf edilmiştir. Uçkun, 1927'de Afganistan'da doğmuş, 1950-1952 yılları arasında Kâbil'de kimya ve biyoloji öğrenimi görmüş, bir lisede müdür muaviniği görevindeyken dönemin Afgan Hükümeti'nin Türklere uyguladığı baskıya tepki göstererek ülkesini terk edip Pakistan ve İran üzerinden Türkiye'ye sığınmıştır. 1957-1961 yılları arasında Adana'da öğretmenlik yapan, 1961-1973 yılları arasında Mersin Ataş Rafinerisi'nde görev yapan Uçkun, 1974 yılında Amerika'ya gitmiş, orada bir petrol firmasında teknik eleman olarak çalışmıştır (<http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=3101>). Şiir kitapları yazmanın dışında çeşitli şiir organizasyonlarına katılıp bazılarında ödülleri alan Uçkun, son yıllarını Türkiye'de geçirmek için eşi Türkan hanımın memleketi Silifke'ye dönmüş ve burada Mayıs 2009'da ölmüştür. Timuçin Han, Timur Han, Belida Han ve Aybars Han adlı dört çocuğu olan Uçkun, ülkemizde Türkçü-Turancı kimliği ile bilinmesine rağmen adı yeterince duyulmamış bir kişiliktir.

1. Modern Özbek Edebiyatı:

1900'lü yılların başında İsmail Gaspıralı'nın Buhara'ya gelip, "Usul-i Cedid" adı verilen okulu açması, Türkistan edebiyatı için birçok yeniliği de beraberinde getirir. Bu yeniliklerle millî meseleler ve özgürlük gibi kavramlar dile getirilerek halkın manevî duygularının şahlanması amaçlanır. 20. yüzyıl Özbek edebiyatı üç ana dönem altında incelenmektedir: *Milli Uyanış Dönemi*, *Sosyalist Realizm Dönemi*, *Yeni Uyanış ve Bağımsızlık İçin Mücadele Dönemi*.

Milli Uyanış Dönemi adı verilen ilk dönem, 1900-1930 yılları arasında kapsar. Bu dönem, modern Özbek edebiyatının temellerinin atıldığı, ilk gazete, ilk roman gibi eserlerin verildiği verimli bir dönemdir. Bu dönemde ceditçiler halkı cehaletten kurtarmak ve sömürgecilğe karşı mücadele etmelerini sağlamak amacıyla okullar açarlar, tiyatrolar

sergilerler, gençleri tahsil yapmaları amacıyla ülke dışına eğitime gönderirler. Eğitim seferberliğiyle sınırlı kalmayan bu dönemde özellikle 1918-1924 yılları arasında “Türkistan Türkistanlılarıdır”, “Azad Türkistan” ve benzeri sloganların eşliğinde silahlı bağımsızlık mücadelesi de verilir.

1930-1960 yılları arasını kapsayan *Sosyalist Realizm* döneminde Sovyet yönetimi bir önceki dönemde kontrol edemediği coğrafyayı denetimi altına almayı başarmış ve halkın aydınlanmasını sağlayan milliyetçi fikir adamlarını, şair ve yazarları önce tutuklayıp sonra idam ederek kendince ayrılıkçı hareketleri sindirmeyi amaçlamıştır. 1934 yılında SSCB Yazarları Teşkilatı kurulmuş, sosyalist realizm fikri benimsenmiş, bu düşünceyi kabul eden bütün sanatkarlar parti bünyesine alınmış, benimsenmeyenler ise topyekün reddedilmiştir. *Abdullah Kadiri, Fıtrat, Çolpan, Batu, Elbek, Atacan Haşim, Osman Nasır* gibi pek çok aydınının idam edildiği bu dönemde sanatın gayesi yeni dönemin güzelliklerini övmek olmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında halkı seferberliğe teşvik için milli konuların işlenmesine ve tarihi şahsiyetlerin eserlerde kullanılmasına izin verilse de savaş sonrasında sosyalist ideoloji yine katı şekilde uygulanmıştır.

Yeni Uyanış ve Bağımsızlık İçin Mücadele Dönemi başlığını taşıyan üçüncü ve son dönem, 1960-1990 yılları arasını kapsar. Stalin’in ölümünün ardından şahsa tapınma döneminin sona ermesiyle edebiyat yeniden gerçekçi bir bakış açısı kazanmaya başlar. Kendi içerisinde zaman zaman sertliğin kimi zaman serbestliğin uygulandığı bu dönemde 1985’te partinin başına geçen Mihail Gorbaçov’un *yeniden yapılanma* (perestroika) adı verilen reform politikaları sonuçlanır ve 8 Aralık 1991’de Minsk’te toplanan Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya devlet başkanları SSCB’nin son bulduğunu açıklarlar, Özbekistan da 31 Ağustos 1991’de bağımsızlığını ilan eder. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra ülkede oluşan yeni siyasi manzaraya göre edebiyat ve sanat da yeni bir döneme girer (Yelok, 2016: 9-18).

Yeni Uyanış ve Bağımsızlık İçin Mücadele Döneminde yoğun şekilde eser veren Vâhidov, ülkenin önde gelen sanatçıları arasındadır. “*Siyasi önyargıların örümcek ağlarına mâhkum edilmekle irtifa kaybetmiş olan şiir, 1960’lı yıllarda Erkin Vâhidov, Abdullah Aripov ve Rauf Parfi sayesinde tekrar yükselişe geçer. Bu üç şair, kendi varlığından başka hedefi olmayan, kendinde başlayıp kendinde biten ve asaleti de buradan gelen asıl sanat eserine kan pompalayan üç yürek olur.*” (Üşenmez, 2011: 151).

2. Modern Özbek Edebiyatı ve Erkin Vâhidov:

Erkin Vâhidov, 28 Aralık 1936’da Özbekistan’ın Fergana eyaletine bağlı Altıarık kasabasında dünyaya gelmiş, küçük yaşta anne ve babasız kaldığı için kendisini dayılarından Kerimbay Sâhibayev ile onun eşi Mahbûbe Hanım yetiştirmiştir. 1955 yılında Orta Asya Devlet Üniversitesi 1. Filoloji Fakültesinde yüksek öğrenimine başlayan Vâhidov, 1960 yılında edebiyatçı âlim Metyakub Koşcanov’un danışmanlığında Ali Şir Nevâî’nin *Sedd-i İskender* adlı eseri üzerine bitirme tezi hazırlamış ve bu tezi başarıyla savunarak mezun olmuştur. İş hayatına “Yaş Gvardiya” yayınevinde redaktör olarak giren Vâhidov’un 1961 senesinin sonlarına doğru ilk şiir kitabı olan *Tang Nafasi* yayımlanır. Şair, 1963 yılında Yâş Gvardiya matbaasından ayrılarak Badii Edebiyat Matbaasına geçer ve burada 1970 yılına kadar muharrir ve bölüm müdürü olarak çalışır. Bu süre zarfında *Qoşqlarim Sizga, Yurak va Aql, Mening Yulduzim, Lirika, Yaşlik Devani, Hazirgi Yaşlar* adlı şiir kitaplarının yanı sıra Sergey Yesenin, Y. Ukrainka ve Mihail Svetlov’dan yaptığı tercümelemleri yayımlanır. 1967 yılında Cumhuriyet Lenin Komsomol ödülüne layık görülen Vâhidov’un *Altin Devar* komedisi Hamza Tiyatrosunda 1969 yılında sahnelenir. Gafur Gulam Edebiyat ve Sanat Matbaasında müdür olarak çalışan şair, Özbekistan Yazarlar Birliğinin Hâmid Âlimcan ödülüne layık görülür ve “halk şairi” ilân edilir. 1999 yılında Özbekistan Halk Kahramanı (millî şairi) unvanını alır (Yelok, 2008: 442-470). Son derece üretken bir şair olan Vâhidov, 2016 yılı Nisan ayında hayata gözlerini kapar.

Şairin gerek lirik gerek epik çok sayıda şiiri vardır. Sadakat, tevazu, dostluk, ayrılık gibi konuların yanında dönemin şartları gereği solhoz ve kolhozlarda okunmak ve üretimi teşvik etmek amacıyla tarım konulu şiirler kaleme aldığı da görülür. Siyasi şartlar bir kenara bırakıldığında dünyanın sayılı pamuk üreticilerinden olan ve ekonomisi tarım üzerine planlanan Özbekistan'da şairin tarım veya pamuk konulu şiirler yazması kadar doğal bir durum yoktur. Şiirlerinde hecenin yanı sıra aruzu da başarıyla kullanan Vâhidov'un ikilik, dörtlük ve serbest şekillerden başka beşlik, altılık, sekizlik, onluk nazım birimlerini de kullandığı görülür. Vatanı *cihan içinde eşsiz bir cihan* olarak tanımlayan Vâhidov'un üslubu, bu yönüyle anne konulu şiirini sesli takdim kısmında "*Her bir kese annesi veten kadar azizdir*" diyen Azerbaycan Türkü Bahtiyar Vahapzade'yi andırır.

Vâhidov'la ilgili olarak Türkiye'de genellikle makalelerden oluşan ve belli konulara odaklanan bazı çalışmalar yapılmıştır. Sanatçının şiirleri üzerinde dil ve üslup çalışmasının yapıldığı bağımsız bir kitapta (Yelok, 2016) şairin 422 şiiri Özbek ve Türkiye Türkçelerinde karşılaştırmalı olarak yayımlanmıştır.

3. Türk Dünyasında Pazar Kültürü:

İnsanların sosyal ilişkileri genellikle ticaretle şekillenmiştir. İlk çağlardan günümüze kadar alışveriş, insan ilişkilerini geliştiren en önemli unsurlardan biri olmuştur. Öyle ki kıtaların keşfinden mimarinin şekillenmesine, kervan yollarının belirlenmesine kadar pek çok olayın temelinde ticaret yatmaktadır. Kadim zamanlardan bu yana ticaretin en canlı olduğu yerlerin başında pazarlar gelir. Pazarlar nitelik olarak birbirinden farklı ürünlerin farklı bölümlerde satıldığı; kalabalığı, gürültüsü ve renk cümbüşü ile dikkat çeken öğelerdir. Pazarlar bu kültürün ilk ortaya çıktığı tarihlerden beri, kuruldukları bölgenin sosyal hayatına önemli katkılar sağlamışlardır. Bir bölgede pazar kuruluyorsa o bölge bilindikdir, orada canlılık vardır, çeşitli yerlerden insanlar oraya çeşitli amaçlarla gelmektedir. Pazarlar hem ticaret için hem de sosyal iletişim için en önemli merkezlerdendir.

Toplum hayatının kalbi sayılabilen bu yerler ile ilgili şu kısa bilgiler verilebilir: "*İlkçağ kentlerindeki agoralardan bu yana kentlerde varlıklarını sürdüren pazarlar, bir bakıma dünyanın en eski alışveriş geleneğini temsil eder. Pazar yerleri, farklı coğrafi ortamlarda değişik formlar kazanarak; cadde ve yol boylarına, meydanlara, su yüzeylerine varıncaya kadar dünya üzerinde çok farklı mekânsal özellikler gösterir. Benzer olarak gelişmişlik seviyeleri düşük veya yüksek çeşitli ülkelerde de periyodik ya da sürekli semt pazarları söz konusudur.*" (Çalışkan, 2007: 49).

Türkistan coğrafyasında kurulu pazarlar canlı bir kültür ortamıdır. 1999 yılında Kazakistan'ın Türkistan şehrinde kurulan pazarı gezen ekibin gözünden bu canlılık şu şekilde resmedilir: "*Türkistan'da Türk halk inançları içerikli Anadolu Türklerinde unutulmaya yüz tutmuş bazı uygulamaları Kazak Türkleri arasında Pazar yerlerinde gözledik. Bunlar daha ziyade fal ve gelecekte haber alma ile ilgili idiler. Elinde muhabbet kuşu ve içerisinde anlamlı maniler bulunan bir kutu ile dolaşan kız ve kadınlar, fal baktırmak isteyenler için kuşa bu şans kağıtlarından çektiyorlar. Biz bu uygulamayı Bakü'de Azerbaycan Türkleri arasında da gözledik. Anadolu'da daha ziyade güvercin ve tavşanlara şans manisi çektilirdi. Pazar yerinde ayrıca "bakla falı" "iskambil falı" bakanlar da vardı. Ayrıca, evvelce Türkmenistan ve Özbekistan'dan tesbitini yaptığımız "gezici tütsücü"ler Türkistan çarşısında da faaliyet gösteriyorlardı.*" (Kalafat, 1999: 1218).

Pazar yerleri, günümüz Anadolu coğrafyasında canlılığını korumakta, sosyal hayatın içerisinde önemli bir yer işgal etmektedir. Semt pazarlarının yanında hemen her şehirde kurulan ve değişik isimlerle anılan büyük pazarlara örnek olarak *Konya'da Kadınlar Pazarı* ve *Muhacir (Macır) Pazarı* verilebilir. Kadınlar Pazarı adıyla İstanbul ve Bartın'da,

Muhacir Pazarı adıyla Bursa'da benzer pazarlar olduğu bilinmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda Vâhidov'un şiirinde anlattığı hayali dünyayı tasvir edecek en doğru kavramın pazar olması kadar doğal bir durum yoktur. Gerçek hayatta insan ilişkilerinin merkezlerinden olan pazar yerleri, şiirde kurulan pazar ile de bir uyum göstermektedir.

4. "Türkistan Pazarı" Şiirinde Şekillenen Türkistan Coğrafyası:

İnsanlık tarihinde mülkiyet ve sahip olma kavramının arkasında gelişen manevi olgulara sıkça rastlanmaktadır. Doğanın kendisine verdikleriyle yetinmeyen insan, zamanla tarım ve avcılık metotlarını geliştirerek, istediği şeyleri doğadan bu yöntemlerle elde etmeyi öğrenmiştir. Ancak elde edilen ürünlerin çeşitliliği, yaşanan coğrafyanın sınırlılığına takılmıştır. Kendi topraklarında yediği meyve ile yetinmeyen insan, bu meyveyi komşusundaki başka bir meyve ile değiştirerek ticaret kavramını geliştirmiştir. Ticaret yalnızca somut bir alışveriş olarak kalmayıp zamanla kültür aktarımı ve sosyalleşmenin araçlarından biri hâline gelmiş, insanoglu sosyalleştikçe değişik sanat dallarında eserler verir olmuştur. Erkin Vâhidov'un şiirinde kurduğu pazar, bu durumu somutlaştıracak en güzel örneklerdendir. Vâhidov 1989 yılında kaleme aldığı şiirine:

*"Bir dükkân açmak gerek ki
Amacı satmak değil;
İki ayda zengin olayım diye
Halkı aldatmak değil"*

sözleri ile başlayarak kurduğu pazarın maddi bir amaca hizmet etmediğini belirtmektedir. Bu mısralar sadece pazarın amacını belirtmekle kalmayıp dönemin ticaret anlayışına yapılan ince bir gönderiyi de barındırmaktadır.

Şiirde bu hayali pazarın yeri ve temel nitelikleri şu şekilde tarif edilmektedir:

*"Bir Pazar arzu ederiz
Adı "Türkistan" olur
Mağrip ve maşrık ilinde
Şöhreti destan olur.
O Pazar içinde ehl-i
Cihanın hepsi misafir olur"*

Hayalindeki pazara "Türkistan" adını veren şair, pazarda tüm cihanı misafir etmeyi ve kurduğu pazarın tüm dünyada bir şöhrete ulaşmasını istemektedir. Öyleyse bu pazarın kurucuları kimlerdir veya bu pazar bir devlet midir yoksa tasavvur edilen bir coğrafyanın tasviri midir? Bu mahiyetteki soruların cevabını yine şairin kendisi, söz konusu şiirinin sonunda vermektedir:

*"Özbek ve Türkmen, Tacik
Kırgız, Kazak ev sahibi olur;
Bir izleyen adam
Lâl olur, hayran olur.
O Brodvey caddesinde
Yahut Bruklin'in yanındadır,*

Şubesi Londra'nın, Paris'in

Merkezi meydanındadır"

Şairin kurduğu Pazar, hem ev sahipleri hem de kurulduğu yer açısından ilgi çekicidir. Pazar ABD'nin Manhattan kentinde, Brodway caddesinde kurulmaktadır. Bu yerin seçilmesindeki en önemli sebep, şairin algısında özgürlükler ülkesinin Amerika olmasıdır. Şiirin 1989 yılında yazıldığını göz önüne aldığımızda bu yıllar Sovyetler Birliği tarihinin en baskısız yıllarıdır. 1991 yılına gelindiğinde Birliğin son yılı olduğu görülecek ve resmi dağılma süreci yaşanacaktır. Haliyle 1989 yılında şair, Amerika ile İngiltere ve Fransa'nın şehirlerinde pazarını kurmak istediğini bildirerek bu ülkeleri özgürlüğün sembolü olarak gördüğünü dolaylı olarak dile getirmektedir.

Şiirde Amerika'nın ön planda tutulmasının bir başka sebebi, şairin Amerika'da yaşayan arkadaşları ile iletişim kurma isteğidir. Nitekim şiir, Amerika'da yaşayan Özbek şair Ergeş Uçkun'a armağan edilmiştir. Pazarın ev sahipleri olan *Özbek, Türkmen, Tacik, Kırgız* ve *Kazak* toplulukları da şairin coğrafya algısını yansıtmaktadır. Kurulan birlik, kan akrabalığının yanında sosyal, kültürel ve coğrafi bir birlikteliğe işaret etmektedir. Özbekistan ve komşuları sosyal, kültürel ve coğrafi bağları korunarak pazarda ev sahipliği yapmaktadırlar.

Vâhidov hayali pazarında satılmasını istediği ürünleri de şu şekilde sıralamaktadır:

*"Eğer nasip olursa Dehli
Türkistan'ında gezeriz,
Söğüt altı çayhanede ve
Çayhanenin sofrasında
Babür'ün arzuladığı kavun
Ve şirmay ekmeği olur
Ne bulunur tezgahlarda?
İpek ve kadife.
Çüşt bıçağı verecek, Buhara
Atlası, Türkmen kilimi,
Yumuşak beyaz Kırgız kalpağı,
Tacikistan'ın altın işlemeli doppısı da,
Kazağın yün kaftanı;
..."*

Hayali pazarda satılan her ürün hem ev sahipleri hem de misafirlerin sahip oldukları kültürel değerleri yansıtmaktadır. Şair bunları belli bir ayrıma tabii tutmadan, hepsini överek sıralamaktadır. Ancak şiirin devamında amacın bu ürünlerin alım satımı değil, sosyal ve kültürel bir alışveriş olduğu şu şekilde dile getirir:

*"Can rahati, düzgün, şık,
Bütün dillerde Nevâi
Şiirinden divanlar vardır.*

*Hindu yahut Çinli, iyi
Niyetle her kim gelecek
Olsa, hoş bir nezaketle
Bir fincan çay ikram
Ederiz; halklar kinle
Nefretle bakmaz birbirine.
Mesel var ki “hem ziyaret,
Hem ticaretle inşallah”.*

Şair, hayali pazarında kim gelirse ağırlamaya hazır görülmektedir. Ancak ticarete baskın olan Çinlilerin bu pazarda ağırlanmalarının şartı olarak iyi niyetli olmaları gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Muhtemelen Çin'in ticari gelişmişliğinin temelinde yer alan siyasi emellerini bu pazarın dışında bırakması istenmektedir. Birbirine kin ve nefretle bakmayan halkların ağırlandığı bu hoşgörü pazarının asıl amacı, şiirin sonunda şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

*“Gönlü geniş olanlar bahtiyardır,
Aslında bundan maksat pazar değil
Görüşmek için fırsat olur.
...
Bu cihan pazarında halk
Ve milletler bîhesaptır.
Çeşitli güllerden belki de
O büyük bir bostan olur.”*

Yukarıda sorduğumuz, pazarın bir devlet mi yoksa dünya mı olduğu sorusunun cevabı bu bölümde açıkça verilmekte, şair belirli sınırların çizdiği bir ülke değil, bütün halkların karıştığı gül bahçesine benzer *cihan pazarı* hayal etmektedir. Şairin pazar algısı hümanizm temeline dayanmakla birlikte Türk düşüncesindeki cihan hâkimiyeti fikri ile de paralellik arz etmektedir. Tıpkı Oğuz Kağan Destanındaki “*Kün tug bolğul kök kurkan*” (güneş bayrağımız olsun, gökyüzü çadırımız) ifadesiyle tanımlanan Türk hâkimiyetindeki dünya devleti gibi Vâhidov'un şiirindeki Türkistan Pazarı da tüm dünyaya işaret etmekte, Oğuz Kağan Destanından farklı olarak bu dünya devletine insanlar ticaret amacıyla ve art niyetlerini kapıda bırakarak girebilmektedirler.

Sonuç

Bu makalede, Türkistan Pazarı adlı şiirin şairinin dünya görüşü çeşitli yönleri ile ele alınmıştır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı hoşgörü temelli kültürel birlikteliktir. Şair kurduğu pazarda maksadının görüşmek, tanış olmak olduğunu açıkça belirtirken, insanların hoşgörüyü merkeze aldıklarında gül bahçesi gibi bir dünya kurabileceklerine inanmaktadır.

Şairin pazar için çizdiği coğrafya, kendi yetiştirdiği coğrafya ile paralellik göstermektedir. Ülkesinin sosyal, kültürel ve ticari iletişim içerisinde bulunduğu beş ülkeyi, etnik yapısına bakmadan pazarına ev sahibi yapması bu yüzdendir. Türkistan adını alan pazarda, Türk olmayan Tacikistan ev sahibi olarak yer alırken, hem Türk olan hem de

ticarete etkin olan Azerbaycan gibi bir ülkenin yer almaması, şairin sosyo-kültürel coğrafyayı etnik ayırım gütmeden bir bütün olarak algılamasından ve Azerbaycan'la Özbekistan'ın kara sınırı olmamasından kaynaklanmaktadır. Zaten şairin şiirinde Kafkas ve Baltık da ayrı bölgeler olarak anılmaktadır.

Pazarın Amerika'da kurulmasının temelinde şu üç sebep aranabilir: Şairin baskıcı bir yönetimde yaşaması sebebiyle Amerika'yı özgürlükler ülkesi olarak görmesi; çeşitli sebepler yüzünden Amerika'da yaşayan, yaşamak zorunda kalan kardeşlerini kendi kültürel ortamından uzak tutmama isteği; özgürlükler ülkesi olarak gördüğü Amerika'ya gitme hayali.

Türkistan Pazarında Türkiye yer almamaktadır. Bunun çeşitli sebepleri olabilir. Bu sebeplerin başında Türkiye ile kültürel temasın kurulamamış olması ve Türkiye ile ilgili bilginin azlığı sayılabilir. Dönemin sosyal ve siyasal şartları da eklendiğinde bugün dünya Türklüğünün pek çok yönden lider ülkesi olan Türkiye, coğrafi ve kültürel olarak ayrı kaldığı Türkistan'da pazar sahibi olarak görülmemiştir.

EK: Özbek ve Türkiye Türkçelerinde Türkistan Pazarı Şiiri:

TURKISTON BOZORI

*Bir do'kon qurmoq kerekkim
Maqsadi sotmoq emas,
Ikki oyda boy bo'lay deb
Elni aldatmoq emas.
Ergash UCHQUN,
Amerikalik o'zbek shoiri.*

Bir bozor orzu qilurmiz,
Nomi «Turkiston» bo'lur,
Mashriq Mag'rib elida
Shuhrati doston bo'lur,
Ul bozor ichra bari
Ahli jahon mehmon bo'lur,
O'zbeku turkman, tajik,
Qirg'iz, qozoq mezbon bo'lur,
Bir tamosha qilgan odam
Lol bo'lur, hayron bo'lur.
Ul Brodvey ko'chasida,
Ya Bruklen yonida,
Shu'basi London, Parijning
Markaziy maydonida,
Gar nasib etsa kezarmiz
Dehli «Turkistan»ida,
Tol tagi choyxona- yu,
Choyxona dasturhonida
Bobur orzu aylagan
Qavun va shirmoy non bo'lur.
Ne bo'lur peshtaxtalarda?
Shohi atlas, beqasam.
Chust pichoq bergay, Buxoro-
Atlasu, turkman- gilam,
Oq momiq qirg'izcha qalpoq,
Tajikiy zar do'ppi ham,
Jun chopon oqmullacha,

TÜRKİSTAN PAZARI

*Bir dükkân açmak gerek ki
amacı satmak değil;
iki ayda zengin olayım diye
halkı aldatmak değil.
Ergeş UÇKUN
Amerikalı Özbek Şairi*

Bir pazar arzu ederiz,
adı "Türkistan" olur;
mağrip ve maşrik ilinde
şöhreti destan olur.
O pazar içinde ehl-i
cihanın hepsi misafir olur;
Özbek ve Türkmen, Tacik,
Kırgız, Kazak ev sahibi olur;
bir izleyen adam
lâl olur, hayran olur.
O Brodvey caddesinde
yahut Bruklin'in yanındadır,
şubesi Londra'nın, Paris'in
merkezi meydanındadır;
eğer nasip olursa Dehli
"Türkistan"ında gezeriz,
söğüt altı çayhanede ve
çayhanenin sofrasında
Babür'ün arzuladığı kavun
ve şirmay ekmeği olur.
Ne bulunur tezgahlarda?
İpek ve kadife.
Çüşt bıçağı verecek, Buhara
atlası, Türkmen kilimi,
yumuşak beyaz Kırgız kalpağı,
Tacikistan'ın altın işlemeli doppısı da,
Kazağın yün kaftanı;

Jon rohati, silliq, shinam,
Barcha tillarda Navoiy
She'ridan devon bo'lor.

Kelsa kim hinddir, xitoydir
Yaxshi niyatlar bilan,
Bir piyola chay tutarmiz
Xush nazokatlar bilan,
Bir- birovga boqmas ellar
Kin, adovatlar bilan,
Bor masalkim, ham ziyorat,
Ham tijoratlar bilan
Inshoolloh, bormog'u
Kelmoq yana oson bo'lor.

Ne ajab, biz boshlasak,
Ulg'aysa kundan kun bozor,
Yonimizga «Kavkaz»u
«Boltiq» kelib tursa qator,
Oqsa Xadson yonida
Toshqin Dunay ham mavjkor,
Bu jahonda baxtiyor kim?
Bag'ri kenglar baxtiyor,
Asli bozormas murod,
Didor uchun imkon bo'lor.

Bu niyat chindir,
Demanglar, shoirona bir
xayol.
Ikki ulkan yurt uchun
Bundoq bozordan ne malol?
Manfaat avvalda do'stlik,
So'ngra savdodir halol,
She'ru san'at ahliga yo'q
Kuy, qo'shiqdan o'zga mol,
Bizga ham ul go'shada
Chorpoayay ayvon bo'lor.

Bir muxammas bitdi Erkin
Shoir Uchqunga javob,
Biz niyat qildik, bu niyat
Ezgudir, olijanob,
Har zamon shoir nidosi
Olam ahliga xitob,
Bu jahon bozorida
Elu elatlar behisob,
Turfa gullardan u shoyad
Bir butun bo'ston bo'lor.

can rahati, düzgün, şık,
bütün dillerde Nevâi
şiiirinden divanlar vardır.

Hindu yahut Çinli, iyi
niyetle her kim gelecek
olsa, hoş bir nezaketle
bir fincan çay ikram
ederiz; halklar kinle
nefretle bakmaz birbirine.
Mesel var ki "hem ziyaret,
hem ticaretle inşaallah"
gitmek ve gelmek
yine kolay olur.

Şaşılacak şey midir bugün
biz başlayacak olursak günden
güne pazar genişleyip yanımıza
Kafkas ve Baltık gelip saf tutarsa,
Hudson'ın yanından aksa dalgalı
ve coşkun Tuna, bundan bu cihanda
kim bahtiyar olur?
Gönlü geniş olanlar bahtiyardır,
aslında bundan maksat pazar değildir;
görüşmek için fırsat olur.

Şairane bir hayal demeyin,
bu arzu samimidir,
İki büyük vatan için böyle
pazardan kime zarar?
Menfaat önce dostluk,
sonra helâl ticarettir;
şiiir ve sanat ehline yoktur
şiiir ve terennümden başka
mal; bizim için de orada
çardak ve eyvan olur.

Şair Uçkun'a cevap olarak
bir muhammes yazdı Erkin.
Biz niyet ettik beyefendi,
bu niyet samimidir.
Her zaman şairin nidası
bütün dünyaya hitaptır,
bu cihan pazarında halk
ve milletler bihesaptır.
Çeşitli güllerden belki de
o büyük bir bostan olur.
(Yelok, 2016: 566-568)

Kaynakça

- ÇALIŞKAN, Vedat (2007), "Kentsel Mekan Kullanımındaki Farklılıklar Üzerine Bir Yaklaşım: Bursa ve Çanakkale'nin Periyodik (Haftalık) Pazarlarından Örnekler", Doğu Coğrafya Dergisi, C. 12, S. 18, s. 49-78.
- KALAFAT, Yaşar (1999), "Atatürk 4. Uluslararası Kongresi ve Türkistan Gezi Notları" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Kasım 1999, S. 45, s. 1207-1218
- ÜŞENMEZ, Emek (2011), "Modern Özbek Edebiyatı", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4, S. 19, s. 115-169.
- YELOK, Veli Savaş (2008), "Erkin Vâhidov'un Kelime Dünyasına Bir Bakış", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 1, S. 3, s. 442-470.
- YELOK, Veli Savaş (2016), *Erkin Vâhidov'un Şiirleri Üzerine Dil ve Üslup Çalışması*, Bengü Yayınları, Ankara.
- <http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiud=3101>